

ROCZNIK TOMISTYCZNY
5 (2016)

Profesorowi Mieczysławowi Gogaczowi
w dziewięćdziesięciolecie urodzin

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Hildburg Heider (j. niemiecki), Christel Martin, Iwona Bartnicka, (j. francuski), Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2016

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93, tel. o 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski – Sarmatian and gentleman	17
Ignacy Dec Z moich spotkań z prof. Mieczysławem Gogaczem.....	21
Maciej Stęcki Wykaz publikacji profesora Mieczysława Gogacza z lat 2006-2014 oraz uzupełnienia i poprawki do wykazu z lat 1998-2001.....	29
Mieczysław Gogacz Qu'est-ce que la réalité?	33
Artur Andrzejuk Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynek do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego	45

Rozprawy i artykuły

Michał Zembrzuski Prawda o intelekcie. Mieczysława Gogacza rozumienie intelektu możliwościowego i czynnego	75
Agnieszka Gondek Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i wykształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie	91
Ewa A. Pichola Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec serca konsekwentnego tomisty. Porównanie koncepcji serca Dietricha von Hildebranda z mową i słowem serca Mieczysława Gogacza.....	113
Bożena Listkowska Stosunek do samego siebie a poczucie szczęścia w ujęciu Ericha Fromma i Mieczysława Gogacza. Studium porównawcze	131
Michał Głowala Istnienie i życie. Uwagi na marginesie zasady <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan Gott ist die Umwelt des Menschen. Über die Gotteserkenntnis nach Thomas von Aquin.....	165
Artur Andrzejuk Problem źródeł Tomaszowej koncepcji esse jako aktu bytu	173
Magdalena Płotka Tomasz z Akwinu o życiu czynnym i kontemplacyjnym	189
Izabella Andrzejuk L'amitié dans les textes de Thomas d'Aquin.....	203

Paulina Biegaj „Serca świętych zwrócone ku prawu Bożemu”. Biblijno-filozoficzne podstawy wykładni prawa Bożego w nauce św. Tomasza z Akwinu	219
Grzegorz Hołub Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej.....	235
Jacek Grzybowski Czy relacja – najślabszy rodzaj bytowości w metafizyce św. Tomasza – może stanowić fundament realnego bytu narodu?	247
Anna Mandrela Krytyka koncepcji reinkarnacji w <i>Summa contra Gentiles</i> św. Tomasza z Akwinu	263
Kamil Majcherek Tomasz z Akwinu i William Ockham o celowości świata natury.....	277
Dawid Lipski Problematyka istnienia i istoty w poglądach Tomasza z Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski Problem subsystemy w <i>Logice</i> Marcina Śmigleckiego	305
Jan Pociąg Piotra Semenienki próba odnowy filozofii klasycznej.....	329
Maria Bouzyk Jacek Woroniecki o modlitwie jako czynnika doskonalącym naturę człowieka.....	357

Sprawozdania i recenzje

Anna Kazimierczak-Kucharska Warszawscy tomiści na X Polskim Zjeździe Filozoficznym – Poznań, 15-19 września 2015 roku.....	377
Piotr Roszak Sprawozdanie z 5. Międzynarodowej Konferencji <i>The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue</i> , Thomas Institute, Utrecht (Holandia) 16-19 grudnia 2015 r	383
Michał Zembrzusi Sprawozdanie z sympozjum ku czci św. Tomasza z Akwinu w rocznicę jego śmierci – 9 marca 2016 roku	389
Izabella Andrzejuk Tomizm na konferencji <i>Filozoficzne aspekty mistyki</i> – 15 kwietnia 2016.....	393
Artur Andrzejuk Tomizm fenomenologizujący Antoniego B. Stępnia. Recenzja: 1) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 1, do druku przygotował A. Gut, Lublin 1999; 2) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 2, do druku przygotował A. Gut, Lublin 2001; 3) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 3, do druku przygotował R. Kryński, Lublin 2015	397
Dawid Lipski Recenzja: Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz „O pamięci i przypominaniu”</i> , przekład i opracowanie Michał Zembrzusi, w: <i>Opera philosophorum medii aevi. Textus et studia</i> , t.13, Warszawa 2012.	407

Artur Andrzejuk

Recenzja: Michał Zembrzusi, *Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania. Koncepcja zmysłów wewnętrznych w teorii poznania św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2015, stron 324.....411

Artur Andrzejuk

Un « thomisme gay » du Père Oliva. Recenzja: Adriano Oliva, *Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels*, Paris 2015, pp 166. 417

Artur Andrzejuk

Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, *Paradoks bezinteresownej miłości. Studium z antropologii filozoficznej na podstawie tekstów św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2015. 427

Artur Andrzejuk

Recenzja: Paweł Gondek, *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej. Mieczysława A. Krąpca i Stanisława Kamińskiego teoria bytu*, Lublin 2015, ss. 316.....433

Polemiki i dyskusje

Kilka słów o tomizmie konsekwentnym, jego historii i głównych założeniach z prof. Mieczysławem Gogaczem rozmawia Bożena Listkowska..... 441

Piotr Moskal

Kilka uwag w związku z recenzją dr Izabelli Andrzejuk mojej książki *Traktat o religii*.....447

Izabella Andrzejuk

Odpowiedź na uwagi ks. prof. Piotra Moskala odnośnie do recenzji książki: *Traktat o religii*..... 455

Nota o autorach.....463

Table of Contents

Editorial	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski - Sarmatian and gentleman.....	17
Ignacy Dec From my meetings with prof. Mieczyslaw Gogacz	21
Maciej Stęcki List of publications of Professor Mieczyslaw Gogacz in 2006-2014 as well as additions and amendments to the list of 1998-2001	29
Mieczysław Gogacz What is reality?	33
Artur Andrzejuk The Conception of Existence According to Mieczyslaw Gogacz. A Contribution to the History of Consequential Thomism's Formation	45

Dissertations and articles

Michał Zembrzusi Truth about intellect. Understanding of possible and agent intellect in the thought of Mieczysław Gogacz.....	75
Agnieszka Gondek Pedagogy of Mieczyslaw Gogacz - a proposal of realistic education in the context of idealistically oriented modern pedagogy.....	91
Ewa A. Pichola Inconsequent Heart of the Phenomenologist in the light of Consequent Heart of the Thomist. Comparison of Dietrich von Hildebrand's Concept of the Heart to Mieczysław Gogacz's Speech and Voice of the Heart	113
Bożena Listkowska Attitude towards self and the sense of happiness according to Erich Fromm and Mieczyslaw Gogacz. Comparative study.....	131
Michał Głowala Actual Existence and Life. Some Remarks on <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan God as the environment for man. The knowledge of God in account of St. Thomas Aquinas.....	165
Artur Andrzejuk The Problem of Sources of Thomas' Concept of esse as the Act of Being	173
Magdalena Płotka Thomas Aquinas on active and contemplative life	189
Izabella Andrzejuk Friendship (<i>amicitia</i>) in Thomas Aquinas' texts	203

Paulina Biegaj	
"The hearts of the saints turned to the law of God." Biblical - philosophical basis of interpretation of the law of God in the philosophy of St. Thomas Aquinas.....	219
Grzegorz Hołub	
The Potentiality of Embryo and the Concept of Human Soul	235
Jacek Grzybowski	
Can relation that has the weakest kind of being in St. Thomas' metaphysics constitute a foundation for the real being of a nation?	247
Anna Mandrela	
Critique of the theory of reincarnation in <i>Summa contra Gentiles</i> by St. Thomas Aquinas.....	263
Kamil Majcherek	
Thomas Aquinas and William of Ockham on the purposefulness of the natural world	277
Dawid Lipski	
The problem of the existence and essence in the views of Thomas of Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski	
The problem of Subsistence in <i>The Logic</i> of Marcin Śmiglecki.....	305
Jan Pociąg	
Piotr Semenenko's Attempt of Renewing of Classical Philosophy	329
Maria Boużyk	
Jacek Woroniecki on Prayer as a Factor Improving Human Nature	357

Reports and Reviews

Anna Kazimierczak-Kucharska	
Warsaw Thomists on the X Polish Congress of Philosophy - Poznan, 15-19 September 2015.....	377
Piotr Roszak	
Report of the 5th International Conference „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue”, Thomas Institute, Utrecht (Netherlands), 16-19 December 2015.	383
Michał Zembrzusi	
The report of the symposium in honor of St. Thomas Aquinas on the anniversary of his death - 9 March 2016	389
Izabella Andrzejuk	
Thomism at the conference “Philosophical aspects of mysticism” - 15 April 2016.....	393
Artur Andrzejuk	
Phenomenologising Thomism of Antoni B. Stepien. Review: 1) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 1, Lublin 1999; 2) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 2, Lublin 2001; 3) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. R. Kryński, Vol. 3, Lublin 2015.	397

Dawid Lipski	
Review: Thomas Aquinas, <i>Commentary on "The memory and remembering"</i> , transl. Michał Zembrzuski in <i>Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , vol.13, Warsaw 2012.....	407

Artur Andrzejuk	
Review: Michał Zembrzuski, <i>From common sense to the memory and recollection. The concept of internal sense in the theory of knowledge of St. Thomas Aquinas</i> , Campidoglio, Warsaw 2015, pp. 324.....	411

Artur Andrzejuk	
Un « thomisme gay » du Père Oliva. Review: Adriano Oliva, <i>Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels</i> , Paris 2015, pp. 166.	417

Artur Andrzejuk	
Review: Arkadiusz Gudaniec, <i>Paradox of selfless love. The study of philosophical anthropology in texts of St. Thomas Aquinas</i> , Lublin 2015.....	427

Artur Andrzejuk	
Review: Paweł Gondek, <i>Project of autonomous realistic philosophy. Mieczysław A. Krąpiec's and Stanisław Kaminsky's theory of being</i> , Lublin 2015, pp. 316..	433

Controversy and Discussions

A few words on consequent Thomism, its history and the major assumptions - Bożena Listkowska is interviewing Professor Mieczysław Gogacz.....	441
---	-----

Piotr Moskal	
Some remarks on Izabella Andrzejuk's review of my book <i>Treaty on religion</i>	447

Izabella Andrzejuk	
The response of the remarks of Fr. prof. Piotr Moskal regarding the review of the book: <i>The Treatise on Religion</i>	455

Note about authors.....	463
-------------------------	-----

Recenzja

Tomasz z Akwinu, *Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*, przekład i opracowanie Michał Zembrzusi, w: *Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia*, t. 13, Warszawa 2012

W serii *Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia* wydawanej przez Katedrę Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego ukazał się w tomie trzynastym przekład, wraz z obszernym opracowaniem, komentarza Tomasza z Akwinu do traktatu Arystotelesa *O pamięci i przypominaniu*, autorstwa Michała Zembrzusi.

Publikacja podzielona jest na dwie części. Pierwsza, która składa się z pięciu rozdziałów i podsumowania, stanowi obszernie wprowadzenie do problematyki pamięci i przypominania

w tradycji filozoficznej od czasów Platona do Tomasza z Akwinu. Druga część to dwujęzyczny komentarz do traktatu *O pamięci i przypominaniu*. Celem głównym, jaki wyznacza sobie autor przekładu i opracowania jest w pewien sposób zrehabilitowanie filozofii średniowiecznej i jej wkładu w budowę koncepcji pamięci, ze szczególnym uwzględnieniem myśli samego Akwinaty. W związku z powyższym, autor czuje się zobowiązany uczynić obszerny komentarz (200 stron, co stanowi 2/3 objętości całej publikacji) do samego *Komentarza*. W poszczególnych rozdziałach M. Zembrzu-

Dr Dawid Lipski, filozof - mediewista, związany z Katedrą Historii i Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracuje jako nauczyciel etyki i filozofii w warszawskich szkołach średnich, członek redakcji czasopism „Pro Fide, Rege et Lege” oraz „Rocznika Tomistycznego”.

ski chce dokonać pełnej rekonstrukcji koncepcji pamięci, jaką znajdujemy w poglądach Doktora Anielskiego.

Pierwszy rozdział pracy wyodrębnia dwie tradycje filozoficzne odnoszące się do problematyki pamięci. Pierwsza – platońska, ze szczególnym uwzględnieniem św. Augustyna, oraz druga – arystotelesowska, wraz z arabskimi komentarzami i wkładem Alberta Wielkiego. Takie przedstawienie problematyki nie ma być tak zwanym rysem historycznym, ale raczej – jak postulował Étienne Gilson – ma za zadanie służyć lepszemu zrozumieniu problematyki pamięci jako idei filozoficznej.

Autor w pierwszej części, podejmując problematykę pamięci i przypominania, rozważa kwestie słynnej anamnezy zawartej w dialogach Platona. Wskazuje, że poznanie u Platona dokonuje się przez przypominanie sobie, ale zastrzega – i słusznie – że samej anamnezy nie należy utożsamiać z poznaniem (prawdziwym). Anamneza dotyczy pewnego sposobu uczenia, poznanie zaś jest bezpośrednim wynikiem dialektyki. Michał Zembrzusi wyraża również swoje stanowisko w kwestii, czy święty Augustyn przejmuje platońską koncepcję anamnezy.

Tradycja arystotelesowska – w opozycji do platońskiej – miałyby łączyć pamięć i przypominanie przede wszystkim z władzami zmysłowymi (bardziej lub mniej dowartościowując rolę intelektu). Wydaje się, że kluczem do odróżnienia jednej tradycji od drugiej jest, dla autora, kwestia utożsamiania bądź odróżniania duszy od jej władz. Jednak, jak wskazuje autor, koncepcję pamięci u Arystotelesa należy przede

wszystkim rozpatrywać w powiązaniu z koncepcją samej duszy. Konsekwencją tego zaś jest ujmowanie pamięci zarówno jako władzy zmysłowej (spostrzeżenia), jak i władzy intelektualnej (wyobrażenia).

Z książki dowiadujemy się, że Awicenna wyróżnił pięć zmysłów wspólnych, Awerroes zaś cztery. Wydaje się jednak, że analizy odnoszące się do arabskich filozofów mogłyby być nieco skrócone, zważywszy, iż tematyka publikacji ma za cel analizę kwestii pamięci i przypominania u Tomasza z Akwinu, a nie omawianie władz wewnętrznych.

Nie do końca jasna jest struktura drugiego rozdziału. Autor we wstępie do niego z jednej strony sugeruje, że problematyka pamięci w tekstach Tomasza jest zależna od „dojrzałości intelektualnej” Akwinaty i tekstów, do których miał dostęp. Takie przedstawienie sprawy sugeruje wykład chronologiczny tekstów Tomasza na temat pamięci (tak też ma to miejsce w publikacji). Z drugiej strony, autor wskazuje, że na bazie poszczególnych dzieł można dostrzec ujęcie pamięci ze względu na odniesienia augustyńskie, arabskie czy ujęcie pamięci *sensu stricto*. Ten zaś aspekt realizuje się wyłącznie poza chronologią powstawania dzieł Tomasza. Wydaje się również, że można byłoby zrezygnować z ogólnych wprowadzeń do omawianych dzieł Tomasza, a odnoszących się do ich zawartości treściowej czy wreszcie samej struktury. Sama zaś zawartość tego rozdziału wyczerpuje jego zamierzony cel.

Można stwierdzić, że trzeci rozdział, obok samego tłumaczenia, stanowi najbardziej wartościową część pracy. Autor słusznie odnosi w nim dość wąską problematykę pamięci i przypominania u To-

masza z Akwinu do całości problematyki władz poznawczych jako takich. Michał Zembrzusi wskazuje, jak należy ujmować akt (*memorari*) i przedmiot pamięci (*memorabilia*) u Akwinaty, jak również wskazuje na istotne powiązanie pamięci z zagadnieniem poznania niewyraźnego.

Przy omawianiu problematyki pamięci autor buduje pewnego rodzaju „metafizykę poznania” według Doktora Anielskiego. Wskazuje na wiele rozróżnień (np. akt władzy duszy od samej władzy, czy pamięć przedmiotu od wyobrażania tegoż przedmiotu), zasad (np. zasadami kojarzenia są podobieństwo, przeciwieństwo i styczność) czy też na to, że przypominanie przysługuje wyłącznie ludziom, a nie zwierzętom. W tej części autor wskazuje też, że u Tomasza pamięć jako taka (*per se*) jest poznawczą władzą zmysłową, lecz w pewnym sensie (*per accidens*) będzie ona przynależała również intelektowi możliwościowemu.

Czwarty, króciutki rozdział pracy, obok zasad zapamiętywania zawartych w *Summa theologiae*, omawia rolę pamięci jako składnika cnoty roztropności. Wśród dziesięciu składowych tej cnoty Tomasz umieszcza pamięć na pierwszym miejscu. Staje się ona warunkiem koniecznym tego, co w roztropności najważniejsze, czyli doboru przez intelekt środków do działania.

Oryginalności pracy tłumacza należy upatrywać w metodzie badawczej. Autor stosuje nieznaną szerszemu gronu badaczy metodę analizy tekstu naukowego według założeń Mieczysława Gogacza. Łączy ona w sobie analizę historyczną (data powstania, kontekst i specyfika dzieła) i filozoficzną (użyta

erudycja w tekście, analiza głównego i pobocznych tematów, struktura kwestii). Tę właśnie metodę autor wykorzystuje w piątym rozdziale, czyniąc tym samym szerokie wprowadzenie do problematyki pamięci i przypominania w komentowanym przez Akwinatę dziele Arystotelesa.

Niewątpliwie mocną stroną tej publikacji jest zarówno potężna literatura źródłowa, jak i pomocnicza odnosząca się do podjętej tematyki. Autor starał się z jednej strony wyłuskać wszelkie, najmniejsze nawet wzmianki o pamięci u Doktora Anielskiego, jak również starał się dokładnie prześledzić źródło tych refleksji u jego poprzedników. Sama literatura cytowana obejmuje przeszło 150 pozycji, uwzględniając najnowsze publikacje (zob. np. omówienie kwestii pamięci i przypominania u Arystotelesa – R. King, D. Bloch czy R. Sorabji)

Samo zaś tłumaczenie komentarza obejmującego osiem lekcji jest solidne. Jest to typ tłumaczenia *ad litteram*, który miałby być konsekwencją dbałości o oddanie „głosu” samemu tekstowi źródłowemu, a nie tłumaczowi. Słowa uzupełniające czy wyjaśniające kontekst lub odniesienie, wprowadzone przez samego tłumacza, są zawsze opatrzone nawiasami. Same zaś odwołania Tomasza do innych dzieł opatrzone są przypisem często z szerokim komentarzem tłumacza.

Obszerność i rozbudowany charakter pierwszej części publikacji, skłaniają do zapytania, czy ta część pracy nie powinna stanowić samodzielnie funkcjonującej całości. Stanowi ona bowiem pogłębioną prezentację i analizę poglądów

Tomasza z Akwinu na kwestię pamięci i przypominania.

Publikacja ta stanowi niewątpliwie duży wkład w badania nad średniowiecznymi zagadnieniami teoriopoznawczy-

mi i metafizycznymi w szerszym zakresie, a także w pogłębienie bogactwa myśli Tomasza z Akwinu w węższym zakresie.